

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

УДК 81-115:81'246.2:81'442]:658.14/.17

DOI: 10.31376/2410-0897-2021-1-48-58

ФОНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ У СИСТЕМІ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Кузнецова Галина Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

prorektor15@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3863-1911

Панасенко Альона Вікторівна,

аспірантка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

alona.vik.panasenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1224-1261

У статті з'ясовано сутність білінгвізму як лінгвістичного, соціолінгвістичного явища та засобу опанування двох мов, проаналізовано типи білінгвізму (адитивний, елітарний, координативний, субординативний), простежено взаємозв'язок білінгвального навчання з інтерференцією, диглосією; зосереджено увагу на мовній стійкості особистості як основі національної ідентифікації. Доведено, що в системі координативного білінгвального навчання значущу роль відіграє зіставлення й аналіз фонологічної системи мов, які опановує мовець; здійснено аналіз вокалічних та консонантних фонем/звуків української й англійської мов; висвітлено особливості надсегментних мовних явищ (складу, наголосу, інтонації). Засвідчено, що варіантне наголошування слів в англійській мові, і фінансовій сфері зокрема, зумовлює зміну семантичного, денотативного, конотативного значень та є засобом створення омонімії, полісемії.

Ключові слова: білінгвізм, диглосія, звук, інтерференція, мовна стійкість, наголос, фонологія, склад.

Постановка проблеми. Мовні контакти сучасного світу спричинені багатьма позамовними явищами. Соціально-економічні, політичні, освітні зв'язки, мовна політика держави, міграція населення, розв'язання глобальних професійних завдань, стремління цивілізації до створення комунікативних умов взаєморозуміння, стрімкий розвиток соціо- та психолінгвістики, теорії й методики дослідження мовних контактів призвели до того, що послуговування декількома мовами стало невід'ємною частиною життя суспільства, породило комунікативну гібридизацію мов (взаємодія неспоріднених мов – за І. Бодуеном де Куртене). Отож нині формування в майбутніх фахівців, й економічних спеціальностей зокрема, здатності спілкуватися у професійній діяльності не лише українською, а одночасно й іншою мовою – польською, китайською, англійською, німецькою, турецькою тощо – на часі. У публікації зосереджуємо увагу на англійській, оскільки саме ця мова є найбільш інтернаціоналізованою щодо функціонування професійної лексики в галузі знань 07 Управління та адміністрування.

Характер мовних контактів реалізується переважно однобічно, через відбиток особливостей неспоріднених мов на різних структурних рівнях рідної. Показником таких контактів можна назвати і тривалість впливу на мову під час взаємодії носіїв. Це породжує як казуальні зв'язки (випадкові й тимчасові), наприклад, під час участі в конференціях, так і перманентні (тісні та тривалі), зокрема протягом навчання у ЗВО чи проведенні довготривалих бізнес-проектів з носіями неспоріднених мов. Такі контакти є актуальними в сучасних світових лінгвістичних та методичних школах, активізованих міжнародною діяльністю у сфері науки,

мистецтва, політики, економіки, туризму, відкриттям культурних кордонів і, як наслідок, утвердженням англійської мови як «провідника».

Варто зазначити, що опанування другої мови на рівні професійної комунікації передусім ґрунтується на фонетико-фонологічних особливостях обох мов, оскільки звукова мовна матерія є основою для спілкування, саме звуковий бік мови реалізується на морфологічному та лексико-семантичному мовних рівнях. Актуальність дослідження посилюється й проникненням в терміносистему, й фінансово-економічну зокрема, англомовної лексики, яка потребує фонетичної адаптації до системи української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розгляду проблеми функціонування української та англійської мови в системі білінгвального навчання за певними галузями знань і спеціальностями спонукає ініційований Міністерством освіти і науки України законопроект про міждисциплінарні зв'язки в освітніх програмах вищої освіти (2021). Консульство Європи (Council of Europe, 2018), Організація економічної кооперації та розвитку (the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD, 2018)) сприяють упровадженню міжкультурних компонентів в освітній процес, що актуалізує мультидисциплінарні освітні студії (Simpson and Dervin (2019)). Донедавна такий підхід був поширений у США, Канаді, Німеччині, Великобританії, Франції та багатьох інших розвинутих країнах.

Наразі інтеграція мовного компонента в програми фахових дисциплін набуває глобального масштабу. Так, у Китаї програми Business English (BE) трансформовані з англомовних студій і «фокусуються більше на бізнес-комунікацію англійською» (Ashley Simpson, Fred Dervin & Jian Tao (2020)) [1]. Мультилінгвальне навчання та його реалізація через CLIL (Content and Language Integrated Learning), що широко відоме в американській освітній традиції, стало ключовим об'єктом турецьких мовно-дидактичних досліджень (Kristin A. Sendur, Jannet van Drie, Carla van Boxtel & Kees-Jan Kan (2020)) [2].

Питання інтерферентного впливу неспоріднених мов (зокрема англійської) та пошуки шляхів трансферентного білінгвального навчання є актуальними в закладах вищої освіти Об'єднаних Арабських Еміратів (Kesavan Vadakalur Elumalai, Mohammad Sufian Abdullah, Jayendira P Sankar Kalaichelvi R (2021)) [3].

У дослідженнях датських учених Claire Goriot, Roeland van Hout, Mirjam Broersma, Vanessa Lobo, James M. McQueen & Sharon Unsworth (2021) аргументується думка про позитивний вплив міжмовних контактів, а саме значення міжмовних омофонів під час запам'ятовування лексики L2 [4]. Хоча варто нагадати, що ще у другій половині ХХ століття панували діаметрально протилежні думки щодо значення білінгвізму для розвитку мовної особистості. Згубний вплив двомовності на психіку та інтелектуальні здібності людини, зокрема на розвиток мислення, доводили О. Потєбня, В. Сімович та ін. Водночас «в українській науково-освітній традиції переважала думка, що рання двомовність, насамперед упроваджувана через заклади освіти, є небажаним явищем, оскільки вона негативно впливає на оволодіння рідною мовою, спричиняє хаотичне змішування елементів двох мов та гальмує процеси пізнання» [5, с.62].

В Україні питанням білінгвізму та розвитку білінгвальної освіти присвячені праці Л. Масенко, Л. Кравець, О. Бас-Кононенко, З. Дудник, Г. Лотфі Гаруді, С. Ситняківської та ін. На лінгвістичному аспекті двомовності зосереджують увагу А. Козаченко (лексичні, граматичні особливості), Г. Кузнецова (фонетичні та фонологічні основи), В. Миськів, Т. Перелома, М. Разумова, Т. Уварова, Б. Чойбонова (фонетична інтерференція), Г. Сергєєва (фонетичне освоєння англомовних запозичень) та інші. Натомість проблема фонологічних особливостей мовлення українсько-англійських білінгвів досі не була досліджена, що і зумовило напрям нашого наукового пошуку.

Формулювання мети статті. З'ясувати сутність білінгвізму як лінгвістичного, соціолінгвістичного явища та засобу опанування двох мов, простежити взаємозв'язок білінгвального навчання з інтерференцією, диглосією; довести, що в системі координативного білінгвального навчання значущу роль відіграє зіставлення й аналіз фонологічної системи мов, які опановує мовець; здійснити аналіз вокалічних та консонантних фонем/звуків української й

англійської мов, простежити особливості надсегментних мовних явищ (складу, наголосу).

Виклад основного матеріалу. Як відомо, результатами мовних контактів є інтерференція, диглосія та білінгвізм. Іноді під час засвоєння іноземної мови (L2) зберігається тенденція до перенесення фонології, семантики та синтаксису рідної мови (L1) на знання, здобуті в процесі вивчення L2. Так виникає інтерференція (*transfer or interference – перенесення або втручання*). Інакше кажучи, коли білінгв, «...ототожнюючи фонему вторинної системи з фонемою первинної, відтворює її за фонетичними правилами первинної мови, виникає інтерференція» (Вайнрайх 1979 : 39, цитується з 6]. У такій ситуації мовець під час послуговування L2 (часом погано засвоєною мовою) концентрує увагу на словесній семантиці, мимоволі залишає поза увагою фонетичний рівень, а отже, у вимові підсвідомо застосовує артикуляційні навички, притаманні артикуляційній базі L1, унаслідок чого виникає так званий «акцент» [6, с. 53]. Так породжується негативна інтерференція: відмінності між структурами двох мов зумовлюють систематичні помилки у вивченні L2. Інтерференцію номінують позитивною, коли подібність мов полегшує навчання. Це дає змогу здійснювати контрастний аналіз мов [7].

У соціолінгвістиці існує поняття «перемикання коду» (code switching) – практика, типова для осіб, які володіють двома або більше регістрами, діалектами чи мовами, можуть вільно обирати один із засобів залежно від розмовного контексту або з метою посилення мовного чи соціального значення [7]. Ідеться про диглосію (diglossia), уперше описану в 1959 році американським лінгвістом Чарльзом Фергюсоном (Charles Ferguson (1921–1998)). Це співіснування двох мов з різними соціальними функціями в межах спільноти; вони, як правило, характеризуються високим (H-high) та низьким (L-low) використанням. H пов'язана з офіційністю та грамотністю (офіційна мова), а L – із повсякденним ужитком (народна розмовна мова) [7].

Практика перемикання кодів знайшла своє відображення в *теорії подвійного кодування* канадського представника когнітивної психології Аллана У. Паївіо (Allan U. Paivio 1925). Мовний вхід може бути представлений у пам'яті як у словесному, так й у візуальному кодах. Слова з конкретним значенням (наприклад, *стіл* чи *кінь*) легко викликають у свідомості мовців зображення, тому запам'ятовуються краще, ніж абстрактні (наприклад, *чесність* чи *совість*). Останні не пов'язані з візуалізацією, оскільки існують лише в словесному коді, натомість конкретні лексеми зберігаються у двох кодах. Використання слухових зображень, пов'язаних із зоровими образами, вважається найбільш ефективним для підвищення продуктивності в оволодінні L2 [7].

Термін «білінгвізм» (bilingualism) зі значенням поперемінного послуговування двома мовами було введено в науковий обіг у середині ХХ століття американським лінгвістом У. Вайнрайхом. Означену проблему порушено в працях Г. Клосса, який запропонував розглядати «національну одномовність, білінгвізм і багатомовність через зіставлення з індивідуальною одномовністю, білінгвізмом і багатомовністю».

Білінгвізм (лат. *bi* – «два» і *lingua* – «мова») – це регулярне використання двох або більше мов людиною або групою людей у межах мовної спільноти (*n. the regular use of two or more languages by a person or within a speech community*) [7]. У синонімічному значенні послуговуються терміном «двомовність». У розрізі зазначеного доречно провести паралель із поняттям «мультилінгвізм» (multilingualism). За Словником Американської асоціації психологів [7], це соціолінгвістична ситуація, у якій декілька мов, що використовуються в межах однієї спільноти, є наслідком географічних, економічних, політичних впливів. Зазвичай, різні мови відрізняються у статусі та виконують окремі соціальні функції. Таке трактування подібне до тлумачення поняття «диглосія» і дає підстави стверджувати, що останнє є типом білінгвізму, але з оціночним судженням. Отже, білінгвізм – індивідуально-психологічний феномен, а диглосія – соціологічний [8, с. 48].

Як стверджує Л. Масенко, білінгвізм «цікавить науковців кількох галузей» (див. рис. 1). «Психологія вивчає двомовність під кутом зору механізмів утворення та сприймання двох мов у мозку індивіда (є навіть окремий напрям – психологія білінгвізму). Соціологія розглядає

зовнішні закономірності, які впливають на функціональний розподіл і стан двох мов, що співіснують у певний історичний період у тому чи іншому колективі. Лінгвістика досліджує двомовність у зв'язку з текстом (проблеми білінгвізму вивчає теорія мовних контактів)» [8, с. 41]. У нашому дослідженні важливо розглянути білінгвізм як основу білінгвального навчання, тобто простежити зв'язок з педагогікою, адже білінгвальне навчання набагато складніше за традиційне.

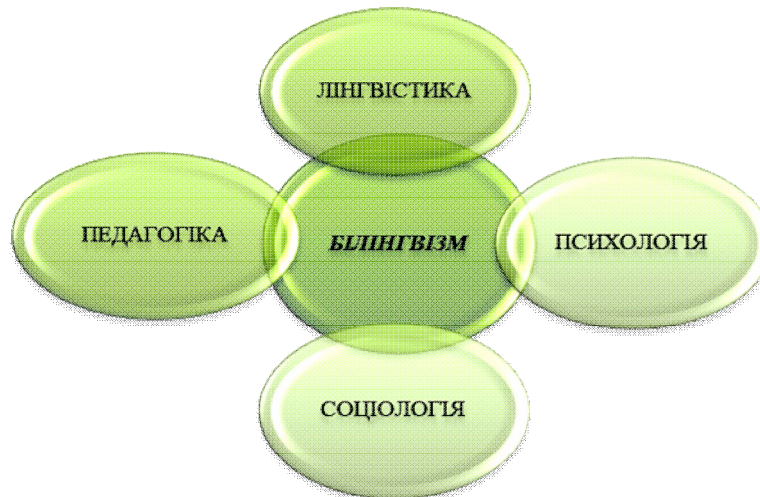

Рис.1. Білінгвізм у галузевій освітній сфері

Аналіз літературних джерел засвідчує широку варіацію типів білінгвізму: адитивний (залежний), ранній, елітарний, народний тощо. (Див. у словнику *additive bilingualism; early bilingualism; elite bilingualism; folk bilingualism*) [7]. Але спроба класифікувати вказане поняття досі залишається відкритою через його складність та багатоаспектність [8, с. 42].

Вивчення англійської мови в Україні набуває ознак елітарного білінгвізму (*elite bilingualism*), уперше описаного соціолінгвістом США Джошуа А. Фішманом (*Joshua A. Fishman (1926–)*), тобто такого типу двомовності, який досягнуто завдяки офіційному вивченню L2, що передбачає набуття грамотності та вважається ознакою високого соціального статусу, якісної освіти. Також цей тип називають факультативним білінгвізмом (*elective bilingualism*), на противагу якому існує народний білінгвізм [7].

Адитивний білінгвізм (*additive bilingualism*) – соціолінгвістична ситуація, коли мовна спільнота приймає L2 без загрози статусу L1. Наприклад, більшість англійськомовних канадців вивчають французьку мову для отримання доступу до престижних робочих місць, що вимагають двомовності, але продовжують використовувати англійську як основну мову. Це контрастує із субтрактивним білінгвізмом (*subtractive bilingualism*), коли друга мова замінює функції першої. Таким є білінгвізм багатьох іммігрантських спільнот. Він зумовлює зміни мови в межах одного-двох поколінь [7].

За теорією подвійного кодування, мовні знання в білінгвів зберігаються у двох різних кодах [7]. Це твердження доводить функціонування ще одного виду білінгвізму – координативного (*coordinate bilingual*) або збалансованого. Координативний білінгв – це індивід, який регулярно спілкується двома мовами, причому L2 опанована незалежно від L1, у різному контекстуальному середовищі. Натомість субординативний білінгв – це індивід, який регулярно послуговується двома мовами, якими оволодів унаслідок рівнозначної стимулятивної діяльності [7].

З погляду лінгвістики в теорії мовних контактів функціонує поняття мовної стійкості – домінувальної риси існування мови, за якої активізується «здатність окремого мовця відрізнити іншомовні елементи (принаймні, фіксувати на них короткочасну увагу як на

ненормативних, чужорідних), які постійно проникають у рідну мову за умов білінгвізму», «коли виникає загроза розхитування внутрішньосистемної норми і умов функціонування як однієї мови, так і другої, і коли мовці-білінгви втрачають здатність вирізняти запозичені елементи нерідної мови» [6, с. 53]. Так виникає мовна надмірність, тобто уживання чужомовних слів, які дублюють українські (наприклад, лімітувати – обмежувати, індиферентно – байдуже, ігнорувати – не помічати тощо). Мовна стійкість під час білінгвального навчання класифікується як ключова ознака національної ідентифікації.

Білінгвізм необхідно визначати як паритетне вільне володіння мовами. Окрім того, він передбачає однаковий рівень знань кількох мов (за В. А. Авроником (1972)), а також є підґрунтям двомовної освіти (bilingual education) – навчання двома мовами, зазвичай рідною та мовою країни, у якій людина здобуває освіту. Під час перехідного етапу двомовної освіти (transitional bilingual education), це 2–3 роки навчання, за які студенти набувають упевненості в L2, викладання відбувається з елементами L1. Двомовні програми загального занурення (total immersion bilingual programs) передбачають винятково L2. Наприклад, у США програми занурення, що займають до 80% навчального часу, найчастіше реалізуються або французькою, або іспанською мовами.

Позитивний результат білінгвального навчання обґрунтовують дослідники з Нідерландів. Вони стверджують, що підлітки (11–14 років) краще оволодівають L2 на основі власних знань L1 на відміну від дітей віком 4–5 років, які ще не достатньо володіють L1. Найбільш показовими були методи перекладу з англійської мови датською та метод фонологічних транскрипцій. Підлітки швидко переклали іноземні слова, співзвучні з відповідниками L1 [4, с. 556].

José Goris, Eddie Denessen and Ludo Verhoeven теж наголошують на тому, що під час формування іншомовної компетентності завдяки завданням методики CLIL удосконалення навичок аудіювання відбувається більш інтенсивно [9].

В емпіричному дослідженні Kristin A. Sendur, Jannet van Drie, Carla van Boxtel and Kees-Jan Kan (2021) констатовано, що студенти з різним рівнем володіння англійської мови отримали позитивні зрушення під час CLIL-курсу «історія+англійська мова». Подібні результати студентів в оволодінні письмом (Van Drie, Braaksma та Van Boxtel (2015)) або вмінням читати (De La Paz та ін. (2014)). Reisman (2012) переконаний, що CLIL є найбільш ефективним для студентів з проблемами читання англомовних текстів [2, с. 12].

Основу будь-якої мови складає «звукова комунікація» (за Г. Кузнецовою) [10, с. 165]. Завдяки цьому свідоме володіння мовою починається з фонологічного мовного рівня. З огляду на викладене вище науковий підхід до обґрунтування поняття білінгвізму був би неповним без **фонологічних зіставлень**, які дають змогу з'ясувати фонетичні особливості обох мов та процеси реалізації фонем у звуках мовлення, з яких і складаються лексеми, адже зв'язок між означуваним поняттям (планом змісту) і його звуковою формою є неоднозначним.

Фонологія (від грец. φωνή – звук, голос і λόγος – слово, вчення) – це розділ мовознавства, що вивчає звуки з погляду їх функціонування в мові. Термін виник на початку ХХ століття, хоча фонологічні дослідження здійснювали вже в останні десятиліття ХІХ століття.

Результатом двомовної освіти є явище двограмотності (biliteracy) – здатності на високому рівні читати і писати двома або більше мовами. Етапи досягнення високого регістру білінгвом збігаються з трьома типами білінгвізму: рецептивного (уміння і навички сприймати текст іноземної мови (L2)), репродуктивного (+оволодіння артикуляцією звуків L2, співвіднесення їх з відповідними графічними зображеннями), продуктивного (сприймання, відтворення та продукування L2) [11].

Відомо, що «найшвидше реагує на будь-які зміни в житті суспільства саме лексико-семантичний рівень (у межах навіть одного покоління мовців). Натомість фонетичний і морфолого-синтаксичний (граматичний) залишаються відносно стабільними, незмінними протягом тривалого часу (від одного до кількох століть)» [6, с. 53]. Відповідно до цього загальноприйнятим є твердження про те, що лексика є відкритою системою мови, фонетика ж, навпаки, закритою (А. Мейє).

М. Губарев, Л. Хоменко зазначають: «Особливістю фонетичних одиниць у мовній системі / структурі є те, що вони утворюють матеріальний бік одиниць інших мовних рівнів, адже останні реалізуються саме у звуковій матерії. Із цієї причини фонетичні одиниці можна назвати наскрізними в мовній системі / структурі. Визначення відношень фонетичних (звукових) і семантичних (текстових) категорій передбачає розкриття саме мовного призначення всіх явищ, що складають звукову будову мови» [Губарев 2011: 195 цитується з 12, с. 135]. Це засвідчує важливість вивчення фонетичного рівня в семантичному контексті.

Контрастивний звукоаналіз української мови дав змогу висувати те, що: «по-перше, на відміну від поширених мов «етимологічного» спрямування, правопис яких базується на традиційному написанні – це передусім англійська і французька, – українська мова має виразну фонетичну засаду. А це вимагає особливо ретельного дослідження її звуків. По-друге, в українській мові, на відміну від поширеної англійської, граматичні форми слів дуже мінливі: про це свідчить, зокрема, наявність аж семи відмінків іменників. Для комп'ютера слова з різними закінченнями – це фактично різні слова» [12, с. 141].

Англійська вокалічна система, порівняно з українською (де є 6 голосних фонем), складається з 21 голосної фонем (12 монофтонгів і 9 дифтонгів), які поділяються на голосні переднього, заднього і змішаного рядів – залежно від положення язика за горизонталлю; низького, високого і середнього підняття – за його вертикальним положенням. Окрім того, голосні розрізняються за стійкою артикуляцією (монофтонги) і за кількісними ознаками (довгота звука, що створює семантичні відмінності слів: *cart* [ka:t] – візок і *cut* [kʌt] – різати). Протиставлення лабіалізованих і нелабіалізованих голосних фонем в англійській мові майже не виражено, на противагу українській.

Також в українській мові, на відміну від англійської, не простежуємо:

- 1) голосних змішаного ряду ([ə], [ɜ:] в англійській);
- 2) довгих голосних (але іноді довгота голосних є засобом емпіфатизації);
- 3) дифтонгів;
- 4) носових голосних, огублених голосних переднього ряду [13].

В українській та англійській мовах голосні звуки характеризують за лабіалізованістю/нелабіалізованістю. Лабіалізація (від лат. *labia* – губа) – це заокруглення губ та витягування їх уперед під час вимови деяких звуків. В українській мові до лабіалізованих голосних належать [o] та [y]. Нелабіалізованими є [i], [u], [e], [a].

В англійській мові лабіалізованими є такі звуки: [ɔ:] та [u:]. Лабіалізація може бути широкою або вузькою: [ɔ:] вимовляється із середньою між широкою та вузькою лабіалізацією; [u:] вимовляються з вузькою лабіалізацією. Короткі звуки [ɔ] та [u] є помітно лабіалізованими. Решта голосних англійської мови – нелабіалізовані [14].

Консонантна система української мови є складнішою через більшу кількість категоріальних опозицій. Окрім розрізнення за глухістю – дзвінкістю, способом і місцем творення, наявністю шуму і тону, артикуляційним органом, що притаманні англійській мові з її 24 приголосними фонемами, в українській мові є розмежування за твердістю-м'якістю – ознакою, що зумовлює семантичне значення у словах з твердими чи м'якими приголосними (наприклад, *рис* – *рись*). Очевидно, що в кожній мові є специфічні фонемні: в англійській – [θ], [ð], [h], [ŋ], [r], [w], [dʒ]; в українській – [ɥ], [x], [p], [z].

Головна особливість англійських приголосних – збереження дзвінкості в кінцевій позиції. Неправильна вимова таких звуків зумовлює зміну семантичного значення слова (наприклад, *need* [ni:d] – потреба, *neat* [ni:t] – охайний). Глухі приголосні також не втрачають своїх якостей. Звучнішими є носові сонанти [m], [ŋ], [n], порівняно з відповідними фонемами української мови. Окрім того, визначальною особливістю англійської мови є апікально-альвеолярна артикуляція [t], [d], [n], [l], натомість українські відповідники означені дорсально-зубною вимовою [13].

Зіставлювані мови характеризуються асиміляцією приголосних. В англійській частіше спостерігається прогресивна асиміляція (залишатися – *stay* [stei] – [t] утрачає свою аспірацію після [s]), рідше – регресивна ([t], [d], [n], [l] стають зубними перед [θ], [ð]: усі ці – all these

[ɔ:l di:z]; ([t], [d], [k], [g], [s] стають огубленими перед [w]: припинити – *quit* [kwɪ:t]), на відміну від української, де регресивна асиміляція за дзвінкістю – глухістю (*легко* – [л'єхко]) та палаталізацією (*дні* [д'н'і]) є частотнішими. Феноменом англійської артикуляції є особлива вимова звукосполук, за якої дзвінкі приголосні не оглушуються перед наступним глухим і навпаки (наприклад, його борг – *his debt* [his debt] /тітчин кредит – *aunt's debt* [a:nts debt]).

Помітною є різниця в побудові складів порівнюваних мов. Український складоподіл зумовлюється голосними фонемами, англійський – голосними та сонантами. Монофтонги і дифтонги можуть бути частиною як закритого, так і відкритого складів, з переважною кількістю закритих (63%), на відміну від української [13, с. 13]. Таке домінування складів англійської мови пояснюється тим, що в мові переважають односкладні слова. За способом складоподілу в українській мові діє закон висхідної звучності, за яким звуки у слові вибудовані від низького до високого, тому фонетична межа проходить перед наступним приголосним. В англійській мові послуговуються іншим способом: фонетична межа – після довгого голосного; якщо голосний короткий, то до нього приєднується приголосний і утворюється закритий склад (зайнятий *busy* [biz-i], гроші *money* [mʌn-i]), або навпаки (сорок *forty* [fɔ: -ti], гонорар *terms* [tɜ:-mz]).

«Безпосередній вплив на зміст, значення та психологію спілкування, ...емоційно-експресивні контури висловлювання» має наголос – надсегментне мовне фонетичне явище [10, с. 166]. Наголос в обох мовах є динамічним та вільним. За науковими спостереженнями [13, с. 16], в англійській мові в системі наголошування простежується закономірність. Більшість слів зберігає давньоанглійський (загальногерманський) принцип з наголосом на першому складі (інструмент – *instrument* ['instrument], акредитив – *letter of credit* ['letər əv 'kredit], активи – *assets* ['æsets], валюта – *currency* ['kʌrənsi]). Також особливістю англійської акцентології є функціонування двонаголошених складів (амортизація – *depreciation* [di,prɪ:fi'eɪʃən], пасиви – *liabilities* [,laɪə'bɪlɪtɪz]).

Наголос української мови є силовим та словесним [10, с. 167]. Спільним є те, що в обох мовах акцентуалізація є рухомою, що дає змогу «розмежовувати слова одного звукового комплексу, але різного значення (омографи)» [10, с. 168; 9]. Варіантне наголошування слів в англійській мові породжує зміну семантичного, конотативного, денотативного значень, завдяки чому виникає багатозначність, омонімія або полісемія (див. табл. 1, 2).

За твердженням Л. Малаховського та Н. Черемісіна, закономірним явищем прийнято вважати утворення омонімів у результаті фонетичних і/чи семантичних змін. Зазначимо, що семантичні зміни в мові ще численніші та різноманітніші, ніж фонетичні. Відповідно до приналежності кожного з омонімів до певної частини мови розрізняють:

❖ лексичні омоніми (однакові за граматичним значенням, але різні за змістом: *match* – *contest* і *match* – *person* належать до однієї і тієї ж частини мови, хоча різняться за лексичним значенням. Однакова звукографічна форма і граматичні ознаки зумовлюють їх омонімічну належність; значеннева різниця відноситься ці омоніми до розряду лексичних);

❖ граматичні омоніми (вирізняються водночас значенневою спільністю і різною частинимовною належністю, що, зокрема, відрізняє їх від багатозначного слова. Так, омоніми *matc* – *contest* (ім./noun) і *match* – *put smth in competition* (дієсл./verb) не тільки однакові з погляду вимови і написання, але й об'єднані загальним змістом *compete*; проте категоріальна відмінність вказує на їх належність до граматичних омонімів);

❖ лексико-граматичні омоніми.

Отже, у деяких англійських словах разом зі зміною наголосу відбувається частинимовна зміна. Так виникають граматичні омоніми (табл. 1). Якщо наголошений склад є першим, це іменник, другий – дієслово. Безумовно, омонімія сприяє економічності плану вираження, компактності мови, але навряд чи можна погодитися з її однозначно позитивною оцінкою, адже омоніми дуже часто є причиною мовленнєвої ненормативності та комунікативних труднощів.

Таблиця 1

Вплив наголосу на семантику слова в англійській мові (граматична омонімія)

Іменник	Дієслово
Ad-dress — адреса	ad-drEss — адресувати, звертатися
cOn-trast — контраст, різниця	con-trAst — зіставляти, протиставляти; відрізнятися
dE-crease — зниження, спад	de-crEase — зменшувати, зменшуватися
eX-port — експорт, товари на експорт	ex-pOrt — експортувати
iM-port — імпорт, увезені товари	im-pOrt — імпортувати
iN-crease — збільшення, підвищення	in-crEase — збільшувати
prO-duce — сільськогосподарська продукція	pro-dUce — виробляти, виготовляти
rE-call — пам'ять, спогад	re-cAll — згадувати, пам'ятати
rE-cord — запис, облік; рекорд	re-cOrd — записувати
rE-ject — бракована річ	re-jEct — відхилити, відкидати
sUs-pect — підозрюваний	sus-pEct — підозрювати

Наголос англійської мови дає змогу створити повну асиметричність мовного знака, тобто полісемію, засновану на відображенні принципу економії формальних засобів під час передачі максимального смислового об'єму, що є мовною універсалією в системі європейських мов (табл. 2).

Таблиця 2

Акцентологічна полісемія в англійській мові

Іменник	Дієслово/прикметник
AT-trib-ute — характерна риса, властивість	at-TRIB-ute — приписувати, уважати
CON-duct — поведінка, діяльність	con-DUCT — проводити; диригувати
CON-sole — корпус; приладова дошка; приставка	con-SOLE — утішати
CON-verse — зворотне, протилежне	con-VERSE — розмовляти
DE-fault — невиконання; стандартні установки	de-FAULT — порушувати, переривати виконання
DES-ert — пустеля	des-ERT — залишати; дезертирувати
EX-ploit — подвиг	ex-PLOIT — експлуатувати, використовувати
EX-tract — уривок, витримка, витяжка	ex-TRACT — видаляти, витягувати
OB-ject — предмет, річ	ob-JECT — заперечувати
PRO-ject — проєкт	pro-JECT — проєктувати; проєктувати; видаватися, виступати
RE-fuse — сміття	re-FUSE — відмовлятися
SUB-ject — тема, предмет	sub-JECT — піддавати
CON-tent — зміст, вміст	con-TENT — задоволений
IN-val-id — інвалід	in-VAL-id — недійсний

Фразовий наголос та інтонація також мають свої особливості. За допомогою наголосу в англійській мові виділяють не слова, а групи слів. Окрім того, наголосу не мають артиклі, сполучники та прийменники. Ритміка мовлення пов'язана з наголошеними складами синтагми, часова протяжність між якими має бути більш-менш стабільною (stress-timed rhythm). В українській мові майже всі слова можуть бути наголошеними, ритміка мови не пов'язана з акцентуацією слів (syllable – timed rhythm). Модуляція висоти, тобто інтонаційного тону під час вимови фрази, виконує смислорозрізнавальну функцію. Якщо англійській мові притаманне рівномірне пониження тону від першого наголошеного складу синтагми до останнього, то українська мова характеризується неоднорідною інтонаційною структурою [13, с.18].

Висновки. Отже, здійснений теоретичний аналіз соціолінгвістичних, педагогічних, мовознавчих джерел підтверджує думку про те, що зміни, які відбуваються в мовленні білінгвів, зумовлені поширенням двох контактних мов, можна поділити на три типи: перемикання кодів (координативний білінгвізм), інтерференція (накладання двох мовних систем) і повна інтеграція кодів (їх змішування – code mixing). Визначено, що диглосія є типом білінгвізму. Позитивним явищем є перше, адже «...у свідомості носіїв координативного

білінгвізму дві мовні системи співіснують автономно і це дає їм можливість поперемінно вживати то одну, то другу мову, що в зарубіжній соціолінгвістиці позначено терміном *code switching* (перемикання кодів)» [8, с. 51-52].

Поняття «мовна стійкість» функціонує в теорії мовних контактів для виокремлення іншомовних елементів. Воно пов'язане «зі здатністю народу-носія підтримувати і вдосконалювати внутрішньосистемну організацію мови на всіх її рівнях (фонетичному, морфемному, лексичному, синтаксичному), а також зберігати й розширювати сфери її функціонування» [6, с. 53].

Зазначене підтверджує нашу гіпотезу про те, що українські студенти можуть отримати користь від білінгвальних дисциплін на різних курсах, незалежно від рівня знань англійської мови, що, водночас, підвищить їхню мотивацію до вивчення обох предметів.

Результати контрастивного аналізу фонології англійської та української мов засвідчують спільні, незважаючи на їх приналежність до різних генетичних груп, і, звичайно, відмінні, специфічні риси порівнюваних мов. Спільною ознакою фонологічної типології вокалічної системи української та англійської мов варто вважати протиставлення за рядом і піднесенням. У системі приголосних значущими є ознаки приголосних української мови, зокрема функціонування палаталізованих звуків, апікально-альвеолярна артикуляція [t], [d], [n], [l]. Кінцева позиція в словах без втрати дзвінкості – ознака схожості приголосних в обох мовах. Особливої уваги під час оволодіння вимовою L2 потребують зміни звуків під час мовленнєвої діяльності (прогресивна/регресивна асиміляція). У словах порівнюваних мов спостерігається взаємозв'язок між довжиною слів і характером вимови.

Спостереження за фонологічними особливостями мов переконливо доводять важливість цього феномену для мовної особистості та формування координативного білінгвізму як ключового вектора білінгвального навчання.

Подальших розвідок потребує лексико-семантичний мовний рівень української та англійської мов у системі білінгвального навчання майбутніх фахівців фінансів, банківської справи та страхування з опертям на не лише на мовну стійкість, а й на мовну свідомість.

Список використаної літератури

1. Simpson A., Dervin F. & Tao J. (2020). Business English students' multifaceted and contradictory perceptions of intercultural communication education (ICE) at a Chinese University, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. DOI: 10.1080/13670050.2020.1840508
2. Sendur Kristin A., van Drie Jannet, Boxel Carla van & Kan Kees-Jan (2020). Historical reasoning in an undergraduate CLIL course: students' progression and the role of language proficiency, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. DOI: 10.1080/13670050.2020.1844136
3. Elumalai K. V., Sufian A. M., Jayendira P Sankar Kalaihelvi R (2021). English Language Pronunciation Barriers Encountered by the Expatriate Students at King Saud University, Riyadh. *Arab World English Journal (AWEJ)* Volume 12. Number1 March 2021. Pp.293 -308. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no1.20>
4. Goriot C., van Hout Roeland, Broersma M., Lobo V., McQueen James M. & Unsworth Sh. (2021) Using the peabody picture vocabulary test in L2 children and adolescents: effects of L1, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 24:4, 546-568. DOI: <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1494131>
5. Кравець Л. В. Динаміка пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/27338/1/Kravets.pdf>
6. Бас-Кононенко О., Дудник З. Лінгвістичний матеріал для експериментального дослідження українсько-російського білінгвізму. *Українське мовознавство*. №1(45)/2015. С. 50-60.
7. Словник Американської асоціації психологів (APA) URL: <https://dictionary.apa.org>
8. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Друге вид-ня, зі змінами і допов. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019.
9. Goris J., Denessen E. & Verhoeven L. (2020). Determinants of EFL learning success in content and language integrated learning, *The Language Learning Journal*, DOI: <https://doi.org/10.1080/09571736.2019.1709886>
10. Кузнецова Г. П. Наголос у системі української акцентології. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie*. 2015. № 2. С. 164-168.
11. Козаченко А. Н. Лінгвістична ситуація двомовності і контактено обумовлене явище інтерференції. URL: [http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74526/30-Kozachenko.pdf?sequence=1#:~:text=\(дата%20звернення%2005.04.2021\)](http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74526/30-Kozachenko.pdf?sequence=1#:~:text=(дата%20звернення%2005.04.2021))

12. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с., іл.
13. Швачко К. К., Терентьев П. В., Янукян Т. Г., Швачко С. А. Введение в сравнительную типологию английского, русского, украинского языков. Учебное пособие. 2-е изд., исправленное. Киев : ВШ, 1977. 147 с.
14. Roach P. English Phonetics and Phonology : A Practical Course. Fourth Edition. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. 231 p.

PHONOLOGICAL ASPECTS OF UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES IN THE BILINGUAL LEARNING SYSTEM

Kuznetsova Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language,
Literature and Teaching Methods Department
Oleksandr Dovhzenko Hlukhiv National Pedagogical University

Panasenko Alona

Postgraduate Student
Oleksandr Dovhzenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Mastering a second language at the level of professional communication is primarily based on phonetic and phonological features of both Ukrainian and English languages, as a sound for language learning is the basis for communication. The relevance of the study is enhanced by the penetration of the terminology system, and financial and economic in particular, English vocabulary, which requires phonetic adaptation to the Ukrainian language system.*

Purpose. *To find out the essence of bilingualism as a linguistic, sociolinguistic phenomenon and a means of mastering two languages, to trace the relationship of bilingual learning with interference, diglossia; to prove that in the system of coordinating bilingual education a significant role is played by the comparison and analysis of the phonological system of languages that the speaker masters; to analyze vocal and consonant phonemes / sounds of Ukrainian and English languages, to trace the features of suprasegmental language phenomena (syllable, stress).*

Methods. *The methodological basis of the study was a theoretical analysis of scientific sources, contrastive analysis of phonological features of the compared languages in order to clarify the specifics of the sublanguage of finance through a systematic comparison aimed at identifying the diaphony of Ukrainian and English.*

Results. *Theoretical analysis of sociolinguistic, pedagogical, linguistic sources confirms the idea that the changes that occur in the speech of bilinguals due to the spread of two contact languages can be divided into three types: code switching (coordinative bilingualism), interference (imposition of two language systems) and full integration of codes (code mixing). Diglossia has been identified as a type of bilingualism.*

The results of contrastive analysis of the phonology of English and Ukrainian languages show common features, despite their belonging to different genetic groups, and, of course, different, specific characteristic of the compared languages. A common feature of the phonological typology of the vocal system of the Ukrainian and English languages should be considered the opposition in order and elevation.

In the system of consonants, the features of consonants of the Ukrainian language are significant, in particular the functioning of palatalized sounds, apical-alveolar articulation [t], [d], [n], [l]. The final position in words without loss of sonority is a sign of similarity of consonants in both languages. Special attention during mastering the pronunciation of L2 requires changes in sounds during speech activity (progressive/regressive assimilation). In words of compared languages, there is a relationship between word length and pronunciation.

Originality. *This confirms our hypothesis that Ukrainian students can benefit from bilingual subjects in different courses, regardless of the level of English language skills, which, at the same time, will increase their motivation to study both subjects. The types of bilingualism (additive, elite, coordinative, subordinate) are analyzed, the interrelation of bilingual learning with interference, diglossia is traced; the focus is on the linguistic stability of the individual as the basis of national*

identification. It is proved that in the system of coordinating bilingual learning a significant role is played by the comparison and analysis of the phonological system of languages mastered by the speaker; analysis of vocal and consonant phonemes / sounds of Ukrainian and English languages; features of suprasegmental language phenomena are highlighted. It is proved that variant accentuation of words in English, and financial sphere in particular, causes change of semantic, denotative, connotative meanings and is a means of creation of homonymy, polysemy.

Conclusion. Observations of the phonological features of languages convincingly prove the importance of this phenomenon for the linguistic personality and the formation of coordinative bilingualism as a key vector of bilingual learning.

Key words: bilingualism, diglossia, emphasis, interference, language stability, phonology, sound, syllable.

References

1. Simpson A., Dervin F. & Tao J. (2020). Business English students' multifaceted and contradictory perceptions of intercultural communication education (ICE) at a Chinese University, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. DOI: 10.1080/13670050.2020.1840508.
2. Sendur Kristin A., van Drie Jannet, Boxel Carla van & Kan Kees-Jan (2020). Historical reasoning in an undergraduate CLIL course: students' progression and the role of language proficiency, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. DOI: <https://doi.org/10.1080/13670050.2020.1844136>.
3. Elumalai K. V., Sufian A. M., Jayendra P Sankar Kalaichelvi R (2021). English Language Pronunciation Barriers Encountered by the Expatriate Students at King Saud University, Riyadh. *Arab World English Journal (AWEJ)*, (12), 293-308. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol12no1.20>.
4. Goriot C., van Hout Roeland, Broersma M., Lobo V., McQueen James M. & Unsworth Sh. (2021). Using the peabody picture vocabulary test in L2 children and adolescents: effects of L1, *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, (24:4), 546-568. DOI: <https://doi.org/10.1080/13670050.2018.1494131>.
5. Kravets L. V. *Dynamika piznavalno-interpretaciynih modelei ridnoyi movy i bilingvizmu*. [Dynamics of cognitive-interpretive models of native language and bilingualism]. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/27338/1/Kravets.pdf> [in Ukrainian].
6. Bas-Kononenko O., Dudnyk Z. (2015). Lihvistychnyy material dlya eksperymentalnykh doslidzhen ukrayinsko-rosiyskoho bilinhvizmu [Linguistic material for experimental research of Ukrainian-Russian bilingualism]. *Ukrayinske movoznavstvo*, 1(45), 50-60. [in Ukrainian].
7. *Dictionary of the American Association of Psychologists (APA)* URL: <https://dictionary.apa.org>.
8. Masenko L. T. (2019). *Surzhik: mizh movoyu ta yazykom* [Surzhik: between language and language]. Druhe vydannya zi zminyami ta dopovnennyami. Kyiv: Vydavnytstvo Kyievo-Mohylyanskoyi akademiyi. [in Ukrainian].
9. Goris J., Denessen E. & Verhoeven L. (2020). Determinants of EFL learning success in content and language integrated learning, *The Language Learning Journal*, DOI: <https://doi.org/10.1080/09571736.2019.1709886>.
10. Kuznetsova H.P. (2015). Naholos u systemi ukrayins'koyi aktsentolohiyi [Emphasis in the system of Ukrainian accentology]. *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie - Modern education: philosophy, innovation, experience*, (2), 164-168. [in Ukrainian].
11. Kozachenko A. N. *Linhvistychna sytuatsiya dvomovnosti i kontaktno obumovlene yavlyshche interferentsiyi* [Linguistic situation of bilingualism and contact conditioned interference phenomenon]. URL: [http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74526/30-Kozachenko.pdf?sequence=1#:~:text=\[in Ukrainian](http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/74526/30-Kozachenko.pdf?sequence=1#:~:text=[in Ukrainian).
12. Vakulenko M. O. (2015). *Ukrayinska terminolohiya: kompleksnyy linhvistychnyy analiz* [Ukrainian terminology: complex linguistic analysis]. Ivano-Frankivsk: Foliant. [in Ukrainian].
13. Shvachko K. K., Terentiev P. V., Yanukian T. G., Shvachko S. A. (1977). *Vvedeniye v sravnitelnyuyu tipologiyu angliyskogo, russkogo, ukrainskogo yazykov* [Introduction to the comparative typology of English, Russian, Ukrainian languages]. Uchebnoye posobiye. 2-ye izdaniye, ispravlennoye. Kiev: VSH. [in Russian].
14. Roach P. (2009). *English Phonetics and Phonology: A Practical Course*. Fourth Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Отримано редакцією 22.04.2021 р.